

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

6.1 บทสรุป

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้บัญญัติรับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการมีส่วนร่วมดังกล่าวโดยไม่ได้กำหนดรูปแบบของของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังกล่าวไว้ ทั้งนี้ นับตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่ปรากฏว่ามีการตรากฎหมายเพื่อบัญญัติรับรองสิทธินี้ แม้ที่ผ่านมาชุมชนท้องถิ่นที่มีลักษณะเป็นชุมชนดั้งเดิมซึ่งมีวิถีชีวิตของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ จะมีศักยภาพเพียงพอในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ตาม แต่ความไม่ชัดเจนของกฎหมายดังกล่าวได้ส่งผลให้ศักยภาพของชุมชนลดลง ดังนั้น วัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเป็นการศึกษารูปแบบของของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งแนวคิดและขอบเขตของสิทธิดังกล่าว ตลอดจนระดับและขั้นตอนในการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

จากการศึกษาพบว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 บัญญัติให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งถือเป็นการกำหนดแนวคิดพื้นฐานในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยให้ความสำคัญในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของมนุษย์ ฉะนั้น การบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจึงต้องมีการประสานงานและวางแผนร่วมกันโดยฝ่ายต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญดังกล่าวและจะต้องคำนึงถึงหลักการอนุรักษ์ควบคู่กันไป โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มืออยู่อย่างสมดุลและยั่งยืน สิทธิดังกล่าวถือได้ว่าเป็นสิทธิในสิ่งแวดล้อมของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสามารถใช้ประโยชน์อย่างเพียงพอแก่ความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต สิทธิในสิ่งแวดล้อมเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่จะพึงได้รับการคุ้มครองจากรัฐและจะต้องได้รับการรับรองโดยบทบัญญัติของกฎหมายต่อไป

ทั้งนี้ สิทธิดังกล่าวเป็นหลักการซึ่งสอดคล้องกับหลักการกำหนดเจตจำนงตนเองและหลักการห้ามมิให้มีการเลือกปฏิบัติที่มีการรับรองอยู่ในระดับสากลโดยสิทธิเหล่านี้ได้มีการรับรองและดำเนินการทั้งในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศออสเตรเลียซึ่งเป็นการยอมรับถึง

สิทธิในการมีส่วนร่วมของชนเผ่าพื้นเมืองดั้งเดิมที่จะได้รับการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกันภายใต้หลักการดังกล่าว โดยเป็นหลักการสำคัญของหลักนิติรัฐและเป็นเงื่อนไขสำคัญในหลักประกันแห่งสิทธิของบุคคลในฐานะพลเมืองของประเทศที่จะต้องเป็นไปตามบทบัญญัติที่กฎหมายแต่ละประเทศจะได้ให้การรับรอง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพมากขึ้นโดยได้จัดความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ระหว่างประชาชนกับภาครัฐ โดยเฉพาะการให้สิทธิแก่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างชัดเจน ดังนั้น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมจึงควรจะมีลักษณะเฉพาะตามเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ จะต้องมียุทธศาสตร์ความเป็นชุมชนที่มีมาก่อนที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้จะบัญญัติรับรองสิทธิโดยชุมชนนั้นๆ จะต้องมิได้เป็นชุมชนที่มีการรวมตัวกันใหม่ซึ่งจะแตกต่างจากชุมชนทั่วไป และจะต้องเป็นชุมชนที่มีจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีมาเป็นระยะเวลาต่อเนื่องในกระบวนการทางสังคมของชุมชน โดยกระบวนการดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ของแต่ละท้องถิ่นต่อทรัพยากรธรรมชาติและ ทั้งนี้ การมีจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของชุมชนดังกล่าวมาเป็นระยะเวลาเท่าใดจึงจะเป็นชุมชนดั้งเดิมนั้นถือเป็นปัญหาทางเทคนิคของกฎหมายที่ฝ่ายนิติบัญญัติจะต้องไปพิจารณากำหนดระยะเวลาที่เหมาะสมเนื่องจากการบัญญัติคำว่า "ดั้งเดิม" ไว้ในรัฐธรรมนูญดังกล่าวก็เพื่อให้ทราบว่าจะต้องไม่ใช่ชุมชนใหม่ที่จะอ้างเอาประเพณีที่เพิ่งเกิดขึ้นเพื่อรับความคุ้มครอง

นอกจากนี้ ในการศึกษากฎหมายในระดับพระราชบัญญัติของประเทศไทยใน ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือกลุ่มกฎหมายว่าด้วยการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กฎหมายในกลุ่มนี้ ได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และพระราชบัญญัติการชลประทานหลวง พ.ศ. 2485 และกลุ่มกฎหมายว่าด้วยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กฎหมายในกลุ่มนี้ ได้แก่ พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 พระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 พระราชบัญญัติชุดดินและถมดิน พ.ศ. 2543 พระราชบัญญัติการชลประทานราษฎร์ พุทธศักราช 2482 พบว่าการรับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมทั้งในเชิงเนื้อหาและการจัดองค์กร ไม่ว่าจะเป็นการบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์ ยังไม่ปรากฏว่ามีกฎหมายฉบับใดระบุไว้ชัดเจนว่ามีการรับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กฎหมายส่วนใหญ่จะกำหนดรูปแบบการจัดการ โดยให้หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้ดำเนินการหรือจัดการทั้งสิ้น โดยประชาชนในชุมชนท้องถิ่นจะได้เข้าร่วมเมื่อได้รับอนุมัติหรืออนุญาตจากหน่วยงานภาครัฐแล้วเท่านั้น

ขณะที่ ในส่วนของการบริหารจัดการในภาครัฐพบว่า นอกจากราชการส่วนกลางที่มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังกล่าวแล้ว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็เป็นองค์กรที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ใกล้ชิดกับประชาชนและทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุด จากการศึกษาพบว่า มีกฎหมายเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ซึ่งกฎหมายทั้ง 3 ฉบับ กำหนดให้องค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วย ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงเป็นองค์กรที่จะสามารถช่วยเหลือประสานการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างภาครัฐ ประชาชน และชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมได้

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาถึงสิทธิการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นแล้ว เห็นว่า สิทธิดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้นั้น ภาครัฐจะต้องกระจายอำนาจบริหารจัดการสู่ระดับท้องถิ่นซึ่งรวมถึงการกระจายอำนาจให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ตลอดจนมีการสร้างกระบวนการประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อเสริมสร้างศักยภาพให้แก่ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม รวมทั้ง หากภาครัฐจะได้บัญญัติกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิดังกล่าวก็จะทำให้ชุมชนท้องถิ่นที่มีลักษณะเป็นชุมชนดั้งเดิมมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 จะได้บัญญัติให้รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมก็ไม่อาจมีบทบาทอย่างแท้จริงในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเนื่องจากปัญหาและอุปสรรคสำคัญดังต่อไปนี้ คือ

1) ปัญหาความไม่ชัดเจนของกฎหมายในปัจจุบันที่กำหนดกรอบอำนาจหน้าที่และกระบวนการรวมศูนย์ไว้ที่ภาครัฐ โดยยังไม่มี การปรับเปลี่ยนหรือกำหนดกระบวนการให้สอดคล้องกับหลักการสำคัญในรัฐธรรมนูญที่รับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมให้เข้ามามีส่วนในกระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับภาครัฐ

2) ปัญหาความไม่ชัดเจนของรูปแบบการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างภาครัฐและชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

6.2 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 46 ที่ได้วางหลักการสำคัญเพื่อรับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ย่อมเป็นภาระหน้าที่ของรัฐที่จะให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนี้ แต่จากการที่ยังไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายบัญญัติรับรองสิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมอย่างชัดเจน จึงขอเสนอแนะแนวคิดเพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคหรือเป็นแนวทางในการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การปรับปรุงกฎหมายเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐโดยอาจดำเนินการได้สองแนวทาง คือ ประการแรกโดยการปรับปรุงกฎหมายแต่ละฉบับที่มีอยู่เดิม หรือบัญญัติกฎหมายที่กำหนดเป็นมาตรฐานกลางเพื่อนำไปบังคับใช้สำหรับกฎหมายที่เกี่ยวข้องที่บังคับใช้ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี กฎหมายที่เกี่ยวข้องดังกล่าวแต่ละฉบับมีหลักการในเนื้อหาแตกต่างกัน การปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเป็นรายฉบับจึงอาจจะทำให้เกิดความล่าช้าเนื่องจากจะมีรายละเอียดในการพิจารณาจำนวนมาก นอกจากนี้ กฎหมายดังกล่าวได้ตราออกมาในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน หลักเกณฑ์และวิธีการจึงแตกต่างกัน ทำให้ยากแก่ประชาชนที่จะรู้ว่าเรื่องใดมีหลักเกณฑ์อย่างไรและทำให้มาตรฐานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแต่ละประเภทมีความลักลั่นกัน ดังนั้น หากบัญญัติกฎหมายที่เป็นมาตรฐานกลางก็จะสามารถอุดช่องว่างของการไม่มีกฎหมายดังกล่าวได้ทันที

2. รูปแบบในการบัญญัติกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม โดยการจัดทำกฎหมายจะต้องกำหนดองค์กรที่เกี่ยวข้องในกฎหมายนั้นๆ อำนาจหน้าที่ที่กำหนดให้องค์กรที่เกี่ยวข้องดำเนินการ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรที่เกี่ยวข้องในกฎหมายที่เกี่ยวข้องนั้นๆ โดยมีหลักการดังนี้

1) การกำหนดค่านิยมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมให้ชัดเจน เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมจะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างกับชุมชนทั่วไป คือ เป็นชุมชนดั้งเดิมซึ่งมิได้เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่มีจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีที่ต่อเนื่องในกระบวนการทางสังคมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) องค์กรหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องตามกฎหมาย ประกอบด้วย

(1) องค์กรของรัฐ ซึ่งโดยปกติแล้วก็คือ หน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่กำหนดไว้ในกฎหมายฉบับนั้นๆ มีอำนาจหน้าที่ในการขึ้นทะเบียนรับรองการเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม การกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเพื่อทำหน้าที่แทนชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมตามที่กฎหมายกำหนด การรับรองกฎระเบียบหรือหลักเกณฑ์ของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยอาจกำหนดให้มีการเสนอเรื่องพร้อมแผนการดำเนินการหรือกฎระเบียบของชุมชนที่เกี่ยวข้องต่อองค์กรของรัฐเพื่อเสนอความเห็นประกอบการพิจารณาต่อองค์กรของรัฐในระดับสูงขึ้นไปซึ่งอาจเป็นคณะกรรมการในระดับจังหวัด หรือคณะกรรมการในระดับชาติเพื่อพิจารณารับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม รวมทั้งมีอำนาจในการกำกับดูแลและประเมินผลการดำเนินการของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมตามที่กฎหมายบัญญัติ เป็นต้น

(2) คณะกรรมการชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม มีอำนาจหน้าที่ในการจัดทำรายละเอียดแผนการ วิธีการดำเนินการ รวมทั้งมาตรการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การออกกฎ ระเบียบ หรือข้อบังคับของชุมชนในการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อบังคับใช้ร่วมกันในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

(3) ประชาชนหมายถึง บุคคลธรรมดาหรือปัจเจกบุคคลที่มาวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม โดยการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของประชาชนที่เป็นสมาชิกในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการมีส่วนร่วมกับการชุมชนในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามที่กฎ ระเบียบ หรือข้อบังคับของชุมชนกำหนดซึ่งได้รับการรับรองโดยองค์กรของรัฐ

(4) การกำหนดระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมร่วมกับรัฐ ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 ระดับ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของประเภทกิจกรรม ทรัพยากรธรรมชาติและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ดังนี้ คือ

การร่วมรับรู้ ร่วมแสดงความคิดเห็น เพื่อประกอบการตัดสินใจว่าภาครัฐควระบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือไม่อย่างไร ร่วมค้นปัญหา สาเหตุของปัญหา ความจำเป็น และความต้องการให้มีโครงการหรือกิจกรรมนั้น รวมถึงเสนอมาตรการต่างๆ ที่จะนำมาใช้เพื่อการป้องกันแก้ไขปัญหาลักษณะที่จะเกิดขึ้นกับโครงการหรือกิจกรรมนั้น

การร่วมพิจารณา ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามตรวจสอบและประเมินผลว่าเห็นด้วยกับโครงการหรือกิจกรรมหรือไม่ รวมทั้งสามารถติดตามตรวจสอบการนำมาตรการหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ชุมชนเสนอแนะมาปฏิบัติหรือไม่ และช่วยสอดส่องดูแลผู้ที่กระทำการฝ่าฝืนกฎหมายหรือ

กฎระเบียบดังกล่าว หรือประเมินผลในมาตรการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้ดำเนินการมานั้นว่าเป็นอย่างไร

การร่วมดำเนินการ และร่วมรับผล ซึ่งหมายถึงร่วมในการคัดเลือกผู้ปฏิบัติงานหรือปฏิบัติงานเอง ทั้งนี้ ในระดับการมีส่วนร่วมนี้อาจจะกระทำไม่ได้ในทุกประเภทของโครงการหรือกิจกรรม เช่น หากจำเป็นต้องใช้ผู้มีความรู้เฉพาะด้าน ผู้ชำนาญการ หรือใช้เทคโนโลยีขั้นสูงแล้วบางครั้งก็เป็นการยุ่งยากที่จะให้ประชาชนหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเข้ามามีส่วนร่วมปฏิบัติงานได้ แต่หากเป็นโครงการหรือกิจกรรมในระดับท้องถิ่น เช่น การจัดการป่า ลุ่มน้ำ หรือทรัพยากรอื่นที่ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านได้ ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมก็สามารถเข้าร่วมดำเนินการได้

(5) การระงับข้อพิพาทจากการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับรัฐ โดยการใช้กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยที่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น รวมถึงการกำหนดแนวทางการระงับข้อพิพาทระหว่างสมาชิกในชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะนำให้คู่พิพาทหันหน้าเข้ามาปรับความเข้าใจกัน อาจจะเป็นการเจรจาตกลงกันเองระหว่างคู่พิพาทหรือให้คนกลางทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยก็ได้

3. การเสริมสร้างศักยภาพความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมโดยการออกเป็นข้อบังคับท้องถิ่นตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นๆ เพิ่มมากขึ้น

จากแนวคิดและทฤษฎีที่ได้ศึกษามาดังกล่าว ทำให้เห็นว่าแม้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเมื่อมีการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมโดยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกนำมาใช้อย่างสิ้นเปลืองและลดน้อยลง แนวคิดในการบริหารจัดการโดยการที่รัฐใช้อำนาจเข้าไปควบคุมดูแลอาจยังไม่เพียงพอ ดังนั้น จึงต้องมีมาตรการและกลไกทางกฎหมายเพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมซึ่งได้รับการรับรองสิทธิได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้บัญญัติรับรองไว้ ทั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวควรวางอยู่บนพื้นฐานในการปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมได้ตระหนักถึงศักยภาพของตนเองในการพัฒนาการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน แนวคิดนี้มีพื้นฐานอยู่บนความเข้มแข็ง และการพึ่งพาตนเองของชุมชนภายใต้เงื่อนไขที่จะต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ กลุ่มหรือองค์กร เนื่องจากชุมชนต้องมีการติดต่อประสานกับภายนอกโดยจะต้องมีการพัฒนาจิตสำนึกให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันบนพื้นฐานของการพยายามพึ่งตนเอง สมัครงใจที่จะดำเนินกิจการร่วมกัน และมีส่วนร่วมในการประสานวัฒนธรรมของตนเองกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม นอกจากนี้ยังต้องมีการสร้างกระบวนการถ่ายทอดให้คนรุ่นปัจจุบันและอนาคตของชุมชนได้ตระหนักถึงการรวมตัวกันเป็นชุมชน

ประวัติศาสตร์ของชุมชน และวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชน เพื่อให้คนเหล่านี้จะได้เป็นผู้ที่สืบทอด วัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ต่อไปผ่านกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะของการ พัฒนาแบบล่างขึ้นบน (Bottom up) เพื่อที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกได้อย่างมีศักดิ์ศรีและเท่า เทียมได้ในที่สุดนั่นเอง